

Írski kočovníci, ich kultúra a životný štýl

Barbora Popovičová, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove,
barbora.popovicova@smail.unipo.sk

Kočovníci a ich postavenie v írskej spoločnosti

Na úvod by bolo užitočné vysvetliť, kto sú írski kočovníci a prečo sa tak nazývajú. Slovo kočovník je voľný slovenský preklad pôvodného anglického slova „traveller“. Slovo „traveller“ alebo „traveler“ v preklade znamená: človek, ktorý cestuje, cestujúci, cestovateľ, resp. kočovník. „Z historického hľadiska komunitu tzv. „travellers“ definuje fakt, že cestovali a viedli kočovný spôsob života“ (Campbell, Hourigan, 2010, 37). Môžeme teda povedať, že írski kočovníci (anglicky Irish Travellers) dostali svoje pomenovanie na základe svojho spôsobu života.

Pojem „traveller“ je bežne používaný termín, ktorý zahŕňa aj ľudí patriacich do iných menšín, ktoré majú spoločné to, že boli kočovnícke; napríklad Rómovia, Íri, Anglickí Cigáni, Škóti, Walesania, novodobí kočovníci (ľudia, ktorí sa kočovníkmi stali v 60-tych rokoch, v období hnutia „hippies“), námorníci, kolotočiar, artisti a cirkusanti. Napriek tomu sa pomenovanie „travellers“ ako pomenovanie určitej skupiny obyvateľstva používa len na označenie skupiny Írov, ktorí patria ku kočovníckej komunite (The Traveller Movement).

Historický pôvod kočovníkov nie je doteraz jednoznačne vysvetlený, ale podľa výskumov sú pôvodnou menšinou obyvateľstva, ktorá je súčasťou írskej spoločnosti viac než 800 rokov. Majú svoju vlastnú dlhú históriu, kultúrne hodnoty, jazyk, zvyky a tradície, a tak tvoria samostatnú jedinečnú skupinu obyvateľstva, ktorá sa odlišuje od ostatných, tzv. „usadených“ Írov. Typické znaky súvisiace s kočovníckou kultúrou sú včasné sobáš, mnohopočetné patriarchálne rodiny, tendencia sťahovať sa, resp. meniť lokalitu, tradičné kočovnícke názory a postoje. Taktiež majú vlastný špecifický jazyk, ktorým rozprávajú v rámci svojej komunity. Sami sa pomenúvajú „The Pavee“. Ich tradičným jazykom je jazyk „Shelta“, z írčiny je odvodený jazyk „Cant“, ktorý je kombináciou írčiny, angličtiny a jazyka „Shelta“. Angličtina, ktorú častejšie používa najmä mladá generácia, však postupne vytláča pôvodný jazyk (Andreck, 1996).

Podľa jedných z posledných údajov o počte kočovníkov v Írsku, napr. podľa údajov Hnutia írskych kočovníkov (Irish Traveller Movement), žije v súčasnosti v Írskej republike 25 000 kočovníkov, viac než 4485 kočovníckych rodín; to je približne 0,5% celkového počtu obyvateľstva Írska. Predpokladá sa, že 15 000 írskych kočovníkov žije vo Veľkej Británii a 10 000 v Spojených štátoch amerických (Irish Traveller Movement, 2014). Podľa sčítania obyvateľstva z roku 2006 žilo v Írsku 22 369 kočovníkov (Irish Census, 2006). Čo je však zarážajúce, vyše polovica z tohto počtu nemá prístup k základným hygienickým zariadeniam, elektrine, zberu komunálneho odpadu či pitnej vode (Burke, 1999).

Rapidná industrializácia a urbanizácia írskej spoločnosti v 60-tych rokoch 20. storočia mali za následok, že sa kočovníci priblížili k väčším centráм populácie a zároveň upustili od väčšiny svojich tradičných zručností a pôvodných osobitých zamestnaní, akými boli obrábanie kovov, podomový predaj či obchodovanie s koňmi. Zväčšovali sa aj počty kočovníckych táborov v mestských štvrtiach, čím sa evidentne zvýraznili rozdiely medzi komunitou kočovníkov a ostatnými írskymi obyvateľmi. Kočovníci dodnes čelia predsudkom a diskriminácii zo strany domáceho obyvateľstva. Príslušníci kočovníckej komunity boli a sú vnímaní ako ľudia v núdzi, ktorí potrebujú pomoc a podporu, aby sa mohli úspešne začleniť do írskej spoločnosti.

V rámci politiky asimilácie kočovníkov vznikali, najmä od 60-tych rokov 20. storočia, rôzne centrá a organizácie. Prvé centrá Traveller Training Centres zamerané na vzdelávanie a školenia kočovníkov boli založené na začiatku 70-tych rokov 20. storočia. Spočiatku ich viedli miestni dobrovoľníci a ich víziou bolo doplniť chýbajúce vzdelanie mladým kočovníkom vo veku 15 až 25 rokov a pripraviť ich na nejaké zamestnanie, resp. na ďalšie náročnejšie školenie či kurz.

Nasledujúcich tridsať rokov sa vzdelávacie centrá rozšírili o ďalšie organizácie. V rokoch 1976 až 1998 sa do projektu vzdelávania mladých kočovníkov začlenili aj Profesijno-vzdelávacia komisia (Vocational Educational Committee's) a orgány zaškoľovania v priemysle (The Industrial Training Authority). Rozvoj týchto inštitúcií bol financovaný z Európskeho sociálneho fondu (European Social Fund).

Írska ekonomika sa postupne dostávala do ťažkej situácie. Musela sa vyrovnávať jednak s rastúcou nezamestnanosťou mládeže, jednak s masovým prisťahovalectvom. Z týchto dôvodov sa primárny dôraz začal klásť na vzdelávacie centrá, ktoré vychovávali mladú generáciu kočovníkov ako hlavný prúd ďalšieho vzdelávania alebo ako pracovnú silu. V rámci ekonomiky bola účasť jednotlivcov v írskom edukačnom systéme vnímaná ako jediný svetlý potenciál, ktorý môže prispieť k podpore ekonomiky Írska (Campbell, Hourigan, 2010).

Predsudky a sociálny systém

Ako už bolo vyššie spomenuté, kočovníci takmer denne čelia predsudkom a diskriminácii zo strany ostatných Írov. Je zložité odpovedať, či je to pre ich spôsob života, názory, či pre fakt, že väčšina kočovníkov nepracuje a je odkázaná na sociálny systém. Odpoveďou by boli pravdepodobne všetky menované dôvody. Pravdou však je, že, ako sa vraví, každá minca má dve strany a nezamestnanosť niektorých kočovníkov je spôsobená predsudkami voči nim. Táto medzikultúrna diskriminácia je často najväčšou prekážkou, ktorá bráni kočovníkom v sebarealizácii a v osobnostnom rozvoji.

Z výpovedí svedkov zapojených do projektu, ktorý realizovali Niamh Hourigan a Maria Campbell, ako aj zo skúseností kočovníkov, s ktorými autorka článku mala možnosť pracovať v rámci svojej stáže v Exchange House Travellers Service v Dubline v Írsku (Popovičová, 2011), je evidentné, že kočovníci neraz nedostanú prácu len pre príslušnosť k svojej komunite. Respondenti poukazovali na to, že na úradoch, ktoré sprostredkujú prácu (v Írsku sa nazývajú FÁS), sa k nim správali neadekvátne a neochotne. Často sa ani nedostali ku kompetentnému človeku, ktorý má na starosti výber uchádzačov, pretože ich odbili skôr, než sa s ním mohli skontaktovať. Navyše, ak sa aj kočovníkovi podarí zamestnať, nezriedka je diskriminovaný alebo vystavovaný predsudkom zo strany spolupracovníkov, ktorí ním pohrdajú, dokonca mu nadávajú. Na interview s potenciálnym zamestnávateľom je znevýhodňovanie taktiež očividné. Niektorí zamestnávatelia sa netaja tým, že radšej zamestnajú prisťahovalca z inej krajiny alebo „domáceho“ Íra ako kočovníka. Podľa prieskumu Houriganovej a Campbellovej v TTC (Traveller Training Centres) na 210 podaných žiadostí o prácu prišlo len 42 odpovedí a napokon sa podarilo obsadiť iba 18 miest (Campbell, Hourigan, 2010).

Problém však netreba hľadať len v samotných zamestnávateľoch, ale v tom, ako vníma kočovníkov celá írsky spoločnosť, pretože, ak napríklad zamestnávateľ zamestná kočovníka na pozícii dodávateľa či obchodníka, málokto by od neho niečo kúpil. Toto diskriminujúce vnímanie kočovníckej komunity sa prejavuje už na základných školách. Deti z kočovníckej komunity sú často odstrkované a konfrontované s nadávkami a niekedy aj šikanovaním. Tento fakt je tiež jeden z dôvodov, prečo kočovníci ukončujú vzdelávací proces vo veku 15 rokov (niekedy aj skôr).

Druhou výraznou prekážkou, ktorá bráni kočovníkom v posune vpred, je miera závislosti na sociálnych dávkach. Jedným z faktorov je vedomie možnosti spoľahnúť sa na sociálny systém, ktorým si zabezpečia svoj životný štýl, čo znamená, že majú len malú iniciatívu zapojiť sa do vzdelávacieho programu alebo pracovného procesu (Campbel, Hourigan, 2010). Ich postoje k práci však nie sú ovplyvnené len využívaním sociálneho systému. Dôvodom spoliehania sa na sociálny systém je aj spôsob života, ktorý vedú a ktorý preferujú. Kočovníckou axiómou je v prvom rade sloboda a nezávislosť, čo je z hľadiska ich závislosti na sociálnom systéme paradoxné. Ich predkovia boli totiž tzv. „tinkers“ (v preklade z historického pohľadu – drotár, ale aj pejoratívne pomenovanie znamenajúce tulák, trhan, írsky cigán), ktorí sa živili drotárstvom a podomovým predajom ručne vyrábaných ozdôb a dekorácií. Celý život sa slobodne a nezávisle presúvali z miesta na miesto, pretože neboli viazaní ani domovom ani prácou. Avšak, ako bolo vyššie spomenuté, keďže týmto činnostiam sa novodobí kočovníci už nevenujú, žijú zo sociálnych dávok, aby si mohli udržať svoj životný štýl.

Na druhej strane, ak by sa kočovníci usadili a začali pracovať, stratili by príspevky. Navyše, prišli by nielen o nárok na sociálnu podporu, ale aj o zdravotné karty, čo by bolo dosť problematické v mnohohodetných rodinách, aké majú kočovníci. Je to práve obava zo straty zdravotnej karty, čo ich odrádza nájsť si prácu, resp. si ju udržať. Navyše, z dôvodu, že veľa kočovníkov je negramotných, vybavovanie zdravotnej karty, či iných záležitostí na úradoch, pre nich znamená nepredstaviteľnú bariéru. Otázkou je, či za závislosť od štátu treba viniť len samotných kočovníkov. Skutočnosťou je, že sociálny systém existuje a kočovníci sú jedni z tých ľudí, ktorí ho využívajú.

Voči kočovníkom majú väčšinoví obyvatelia Írska podobné kritické výhrady, ako ich majú voči Rómom na Slovensku ostatní obyvatelia. Vytýkajú im, že zneužívajú sociálne dávky, že sa v susedstve s nimi cítia ohrození, že pre ich táborenie niekde klesá cena pozemkov a že sú príčinou znižovania úrovne miestnych škôl. Hanlivo ich označujú ako „gyppo“, „pikey“, „knackers“ alebo „tinkers“.

Postavenie mužov a žien v rámci kočovníckej komunity

Typickým znakom kočovníckej komunity je patriarchát. Povinnosť ženy je obsluhovať muža. Netreba tomu však rozumieť tak, že ženy sú slúžkami mužov, ženy majú iba v spoločnosti inú pozíciu, napríklad nemajú dovolené pracovať, pokiaľ im to manžel nedovolí. Ich úlohou je rola manželky a matky. Aj muži, aj ženy majú svoje roly v rámci komunity a s nimi súvisiace roly a povinnosti, aj keď dá sa povedať, že pozícia muža je kardinálna. Kým muži určujú pravidlá, ženy sa starajú o rodinu a sú od mužov prakticky závislé, pretože ich rozhodnutia nemajú v komunite veľký význam.

Táto výrazná rodová diferenciácia bola zjavná aj v organizácii, kde autorka článku stážovala, a to v rozdelení kurzov, ktoré boli určené buď pre mužov alebo pre ženy. Iba zriedkavo boli kurzy spoločné pre mužov aj ženy (napríklad kurz, kde sa učili čítať a písať). Ženy mali spravidla vlastné kurzy ako kozmetický kurz, kadernícky kurz, vyrábanie ikebany či ozdobných vankúšikov a muži navštevovali napríklad kurzy histórie alebo počítačový kurz. Ťažko definitívne určiť, či práve tieto skutočnosti boli prejavom patriarchátu, ale určite to dokazuje rozdielne postavenie mužov a žien v rámci jednej komunity.

Manželstvo a rodinné hodnoty

Manželstvo a mnohopočetná rodina je v kočovníckej komunite jednou z hlavných priorít. Zatiaľ čo sa školopovinní tínedžeri vo väčšinovej írskej komunite pripravujú na záverečné skúšky, tínedžeri kočovníkov sa zaoberajú hľadaním životného partnera. Od pätnásťročného dievčaťa sa očakáva, že sa vydá, pretože vek 15 rokov je považovaný za vhodný na materstvo. Byť vydatou v tínedžerskom veku je veľmi dôležité a dievčatám, ktoré

sa do dvadsiatich rokov nevydajú, výrazne klesá spoločenský status. Podľa Campbellovej a Hourighanovej „manželské zväzky a manželské väzby sa pokladajú za najdôležitejší zdroj spoločenského statusu a prestíže v rámci kočovníckej kultúry“ (Campbell, Hourigan, 2010, 39).

Sobáš hrá významnú úlohu z dvoch dôvodov. Na jednej strane je vnímaný ako znak dospelosti (prechod zo statusu dieťaťa do statusu dospelého), ktorý signalizuje vôľu vziať na seba zodpovednosť za rodičovstvo a domácnosť. Na druhej strane manželstvo (obzvlášť svadba s príslušníkom bohatej kočovníckej rodiny) určuje miesto a postavenie v rámci spoločenskej, politickej a ekonomickej hierarchie v kočovníckej kultúre, ktorej hlboké korene sú späté s veľkými rodinami, širokým príbuzenstvom a rodinnými vzťahmi. Dievčatá snívajú o svadbe, plánujú ju a tešia sa na ňu a chlapci túžia po statuse muža. Manželstvo je vnímané ako „kariérna dráha“ a dievčatá nemajú iné ambície ako vydať sa (Campbell and Hourigan, 2010).

Z rozhovorov s kočovníkmi vyplynula tiež ďalšia skutočnosť, a to problém reputácie v rámci komunity. Napríklad, ak by mladé dievča odišlo za prácou alebo za štúdiom do iného mesta, výrazne by to ohrozilo jej povesť a sťažilo možnosť vydať sa. Preto otcovia nechcú dovoliť dcéram opustiť rodinu a komunitu. Na chlapcov zase, ktorí navštevujú školu aj po dovŕšení 15-tich rokov, sa v komunite hľadá ako na nezrelých, resp. ako na deti, ktoré odmietajú zodpovednosť za rodičovstvo a pod. Táto potreba až nevyhnutnosť manželstva v hodnotovom systéme kočovníckej komunity výrazne ovplyvňuje aj progres vo vzdelávaní, pretože mnoho mladých kočovníkov končí vzdelávací proces ukončením povinnej školskej dochádzky z dôvodu, že si zakladajú rodiny. Z toho vyplýva aj problém nájsť si neskôr zamestnanie, keďže tínedžeri skončia so vzdelávaním skôr, než získajú tzv. Leaving Certificate, čo je ekvivalent slovenského maturitného vysvedčenia.

Postavenie rodiny v kočovníckej kultúre sa zásadne odlišuje od toho v kultúre ostatných Írov. V rebríčku hodnôt je pre kočovníkov rodina na najvyššej priečke, je dôležitejšia ako všetko ostatné. Kočovníci uznávajú tradičné viacgeneračné rodiny, ktoré žijú spolu a starajú sa jeden o druhého, na rozdiel od typických malých dvojgeneračných rodín ostatných Írov. Navyše, málokto z kočovníckych rodičov má menej ako dve či tri deti. Mať veľa detí je dôležitejšie ako práca, dom, auto či dostatok jedla. V momente, keď sa žene narodí dieťa, stáva sa pre ňu najväčšou prioritou a je s matkou neustále, až kým nedosiahne približne 17 rokov. Aj preto vnímajú kočovníci ostatných Írov ako materialistov.

Záver

Vlády krajín, v ktorých írski kočovníci žijú, organizujú pre nich špeciálne programy, ktorých náplňou je nielen ich vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, ale aj bývanie, ktoré znamená zanechanie ich kočovného spôsobu života. Pre mnohých kočovníkov je však naďalej tým plnohodnotným životom len život v karavanoch a podľa pravidiel, ktoré si určujú oni sami, aj keď sú vnímaní majoritným obyvateľstvom Írska ako ľudia, ktorí žijú na okraji spoločnosti.

Literatúra

- CAMPBELL, M. – HOURIGAN, N.: The Teach Report: Traveller Education & Adults, Crisis Challenge and Change. Dublin: NATC 2010, 112s.
- Exchange House National Travellers Service. Have you ever asked “What else does Exchange House do?”. News Travels 2.3. 2009: 8.
- National Adult Literacy Agency. Guidelines for Good Adult Literacy Work: Policy document of the National Adult Literacy Agency. Dublin 1: NALA 2005.

National Adult Literacy Agency. Preparing Learning Materials: A guide for literacy and numeracy tutors. Dublin 1: NALA 2006.

POPOVIČOVÁ, B.: Bakalárska práca: Adults' Literacy and Educational Projects in Ireland. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2011.

Internetové zdroje

ANDERECK, Mary, E.: Irish Travelers. In: Encyklopedia of World Cultures. Vol 1: North America. New York: Macmillan Reference USA 1996, s. 162-164.

BURKE, M.: The Travellers: Ireland's Ethnic Minority. [online]. [s.l.]: QUB 23 June 1999. Online: <http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofEnglish/imperial/ireland/travellers.htm>, získané 30.3.2011.

Iris Census 2006 Online:

<http://beyond2020.cso.ie/Census/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=75490>, získané 4.12. 2014.

ITM Irish Travellers Movement: About Irish Travellers. Online:

<http://itmtrav.ie/irishtravellers.htm>, získané 15.10.2014.

NALA (2011) Literacy Services in Ireland. Online: <http://www.nala.ie/literacy-services-ireland>, získané 6.3.2011.

NALA (2011) The main research-OECD International Adult Literacy Survey. Online:

<http://www.nala.ie/main-research-oecd-international-adult-literacy-survey>, získané 6.3.2011.

NALA (2011) Why do people have literacy difficulties. Online: <http://www.nala.ie/why-do-people-have-literacy-difficulties>, získané 6.3.2011.

The Traveller Movement: The History and Culture of Irish Travellers. Online:

<http://irishtraveller.org.uk/find-out-about-irish-travellers/history-and-culture/.htm>, získané 18. 10. 2014.